

Çalışanın Kişilik Özelliklerinden Biri Olan “Dikkatsizlik” İş Kazalarının Nedeni Olamaz

Öğr. Gör. Oktay Tan (MSc)
İş (Halk) Sağlığı Bilim Uzmanı

Bugün birçok işveren, işyerinde meydana gelen iş kazasında kendisinin yarattığı tehlikeli iş koşullarına bağlı olduğunu kabul etmesi yerine işçileri dikkatsiz çalışmakla suçlamaktadırlar. Yıllardan beri işverenlerin bu görüşü, işçileri genellikle açık bir şekilde aptal, cahil, dikkatsiz ve kazaya eğilimli olarak adlandırıldı ve yaralanmalarının nedeni olarak çalışanlar hep suçlandırıldı. Bu yaklaşımla, çoğu iş kazasının soruşturulmasının sonucu, iş kazasında yaralanan işçiyi suçlama ve çözüm olarak, çalışanın daha dikkatli olmasının gerektiğini söylemekle geçiştirildi. Genellikle, bir iş kazası meydana geldiğinde, genellikle kişiye ve yaptığı hatalara dikkat çekilir. Ancak, iş kazalarında insan hatasına bakmanın tek yolu bu değildir. İş kazalarına yol açan kişinin kişisel özelliklerine dayalı hatalarına iki şekilde bakılmaktadır. Birincisi işverenin yaklaşımıdır. Buna göre; unutkanlık, dikkatsizlik, zayıf motivasyon, ihmâl ve umursamazlık gibi çalışanın kişisel özelliklerine dayalı başarısızlıkları ile ilgili, kazalara neden olan hatalarını sorumlu tutar. Diğer ise sistem (kurumsal) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, kişinin hangi koşullarda çalıştığını ve hataları önlemek veya etkilerini hafifletmek için önlemeye çalıştığı koşullar üzerinde yoğunlaşır. Kurumsal sistemde insan hatalarının düzeltilmesine çalışılmaz aksine, çalışma koşullarının değiştirilmesine çalışılır.¹

Nitekim hep işveren yaklaşımı ile düşünüldüğünden, örneğin gelişmiş ileri ülkelerden A.B.D’de; işyerinde meydana gelen kazaların % 88’i insani faktörlere atfedilmektedir. İnsani faktörler ise; öncelikle unutkanlık, zayıf motivasyon, dikkatsizlik, ihmalkarlık ve bana bir şey olmaz gibi anormal zihinsel süreçlerden oluşmaktadır. Geri kalan % 12’nin % 6’sı iş kazalarının sadece makinelerden ve düzeneklerinden kaynaklanmakta, 4’ü tehlikeli işyeri ortamı, ısı, gürültü, toz ve ıslak koşullar gibi çevresel faktörleri oluşturmaktadır. Kazaların diğer % 2’si, Allah’tan geldiği bilinen kaçınılmaz doğal olaylara atfedilmektedir.² Ülkemizde bile, MESS üyesi işyerindeki toplam 142 bin 933 çalışanın katıldığı ve 2016 yılında yapılan bir araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, iş kazasına neden olan etkenler içinde % 82 ile “güvensiz hareketler” in yer aldığı ve en sık görülen güvensiz hareket ise “dikkatsiz çalışma” olduğu işverenlerce iddia edilmektedir.³

Böyle bir yaklaşım, işverenlerin ve işveren vekili olan yöneticilerin kendi kontrolünde olan işyerinde çalışanların sağlığı ve güvenliğine ilişkin önemli kararları almadaki rollerini ve zorunluluklarını göz ardı etmesine neden olmaktadır. Diğer bir anlatımla, iş kazalarının çoğunluğu, iş ekipmanlarının neden olduğu kazalardan ziyade insan faktörleri ile ilgili işyerlerinde güvenlik bilincinin sağlanmamasından, eğitim ve yöntem prosedürlerinin eksik ya da yetersiz olduğundan kaynaklanmaktadır.

Tüm bunlara rağmen, gelişmiş ülkelerdeki işverenlerin iş kazalarının % 88’inin insan hatasından kaynaklandığını iddia eden bu görüş, bazı iş güvenliği uzmanları tarafından desteklenen ve işverenler tarafından da tekrarlanan “dikkatsiz işçi”⁴ deyimleri daha ziyade Herbert William Heinrich’in çalışmalarından sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. 1930’larda büyük bir sigorta şirketi tarafından toplanan kaza verilerinin analizine dayanan öncü bir iş güvenliği araştırmacısı olan H.W. Heinrich’in yaralanmaya yol açan nedenlerle ilgili bu araştırması, iş kazası raporlarının gözden geçirilmesinden oluşuyordu. Bu araştırmayı benimseyen eleştirmenler, doğal olarak dikkatsiz, unutkan ve güvensiz işçilerin kazaya ve yaralanmalara neden olduklarını iddia ediyorlar ve iş kazalarının ve işçi yaralanmalarının yüzde 88’inin işçilerin

¹ Prof. Dr. James Reason, Human Errors Models and Management

² Human factors cause most accidents at work, <https://www.newsday.co.zw/2012/07/2012-07-12-human-factors-cause-most-accidents-at-work/> (Erişim T: 21.05.2018)

Reese C.D. Accident/incident Prevention Technic London. Taylor and Francis (2001) <https://www.slideplayer.com/8051053> (2001)<https://www.slideplayer.com/8051053>

³ <http://www.mess.org.tr/tr/haberler> (Erişim T:8.06.2018)

⁴ Dikkatsizlik; aldırış etmemezlük, kayıtsızlık, ihmalkarlık, özensizlik, titiz olmayan, etrafıca düşünmeyen demektir.

güvensiz eylemlerinden kaynaklandığını, bu oranın bugünün davranışsal güvenlik programlarına yansıtıldığını belirtiyorlardı.⁵ Bu görüşten artık uzaklaşmış durumdadır.

Günümüzde artık insan hatalarını önlemek için insanı değiştirmeye değil, insan hatalarını kabullenip işyerinde çalışma koşullarını düzeltmeye dayalı proaktif güvenlik programlar ile yer değiştirmiş durumdadır. Zira günümüzde kişi, yoğun ve hareketli ortamda yaşamak zorunda kaldığından herhangi bir konuda konsantre olması gerçekten zordur. Konsantrasyon dediğimiz konu, tüm enerjinin bir noktaya yöneltilmesi, diğer bir söylemle tüm dikkatin sadece tek bir konuya verilmesidir. Dikkat deyimi; düşünme, algılama ve kavrama gibi kişinin akli yetenekleri, dıştan gelen başka uyaranları dışlayarak yalnızca belirli uyaranlar üzerinde yoğunlaştırma gücüdür. Dikkat, bir şeyi öğrenme, anlama veya kavrama amacıyla gösterilen zihinsel çaba olduğu için dikkat olmadan da öğrenme olmaz. O halde, kişinin dikkatini toplamadan yeni bir bilgiyi öğrenmesi veya normal işini yapabilmesi olanaksızdır.

Oysa, bilincimiz ve aklımız kısa zaman aralıkları içerisinde pek çok konuyla birden ilgilenmek zorunda kalmakta ve doğal olarak da kişinin dikkati belli bir konu üzerinde odaklanabilmesi zorlaşmaktadır. Bilimsel araştırmalar insanların bir konu üzerinde 6 ila 11 saniye civarında odaklanabildiğini göstermektedir. Sonrasında “dikkat” çevredeki diğer nesnelere ya da seslere kayarak dikkati dağılmaktadır. Bu kadar kısa sürede dikkatin dağılması ise kişinin çalışmasını olumsuz etkilemektedir.⁶

Dikkatin sık sık dağılması diğer bir anlatımla konsantrasyon eksikliği, kişiye örneğin şantiyede çalışıyorsa iş kazasını yaptırabilir. Bu konuda yapılan bilimsel araştırmalara göre iş akışındaki kesintiler bir işgününün yaklaşık iki saatini kaybettirmektedir. Örneğin, ofislerde kişinin “dikkatini” dağıtan unsurların başında e-posta uyarıları, o kişinin masasının yanından gelip geçenler, diğer çalışanların ilgi çeken konuşmaları ve davranışları gibi görsel dikkat dağıtıcıları gelir. Masa başı işi yapanlar için insanı işinden alıkoyan bu unsurlar sadece insanda rahatsızlık yaratır ve işin verimini azaltır. Ancak, fabrikada veya inşaat şantiyesinde çalışan işçilerde çevrede bulunan çok sayıdaki (fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenler gibi) dikkat dağıtıcılar bir iş kazası ile ölümcül sonuçlara yol açabilir.

Bir işyerindeki dikkat dağıtıcı unsurların hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. İnsanların doğası gereği, özellikle hoş gitmeyen bir işle dikkatini dağıtacak bir şey bulur. Ancak, en büyük riskleri oluşturan işyerindeki dikkat dağıtıcı unsurların doğru adımlarla minimize edilebilir hatta ortadan kaldırılabilir. Dikkat dağıtıcı riskleri azaltmaya yönelik çabaları güvence altına almanın bir yolu da, çalışanların sağlığını iyileştirmektir. Çalışanlar sağlıklıysa (beslenmesine özen gösteriyorsa, uyku bozukluğu yoksa), işinde acelecilik yapmıyorsa ve dolayısıyla kendisini daha iyi hissediyorsa, iş stresini daha iyi ele almaya ve işin risklerine daha fazla odaklanmaya eğilimli olurlar.⁷ Diğer bir yolu da çalışanların iş güvenliğinin sağlanmasıdır. Yani, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü önlemin alınması, bunlara ilişkin organizasyon yapılması, çalışanlarına gerekli araç ve gereçlerin verilmesi, görev verilirken, kişinin sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne alması, sağlık ve güvenlik önlemlerinin değişen koşullara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumu iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmasıdır.

Bu nedenle, kişinin dikkatinin dağılması yani konsantrasyon eksikliği bir iş yerinde en çok tehdit oluşturan faktörlerden biridir. İşverenlerin istatistiklerinde iş kazası nedeni olarak yer bulan ve büyük oranlarda kaza nedeni olarak gösterilen “dikkatsizlik”, kazalara neden olsa dahi dikkatsizliği ortadan kaldıracak bir proaktif bir çalışma yapılmamışsa, iş güvenliği çalışmalarının kapsamına giremez. O halde, dikkatsizliğin tek başına kaza nedeni olarak gösterilmesi, bu kazaların iş güvenliği çalışmaları ile engellenemeyeceği anlamına gelir ve kök nedenleri araştırıldığında önleyici çalışma yapılabilecek birçok kaza önlenemez kazalar gibi görünür. İş kazalarının engellenebilmesi için tepkisel (Reaktif) değil önleyici (proaktif) olunması gerekir. İş kazalarında önleyici olmak için yapılan çalışmalardan en önemlisi kanımızca “Dikkatsizlik” kelimesinden daha iyisi kolaya kaçmadan kazanın temel nedenini bulabilmektir. Zira, meydana gelen bir iş kazasının nedeni doğru şekilde tespit edildiğinde gelecekte yaşanabilecek iş kazalarının da önüne geçilebilir.

⁵Carelessness Causes Accidents We all Know That elchos.org (Erişim T: 17.05.2018) <http://youtu.be/dtXl0MEXRi4>

⁶ Uzm. Psk. Nihal Araptarlı, Duru Psikolojik Danışmanlık, Mediasyon ve Gelişim Merkezi

⁷ Human Factors Causing Accidents, <https://www.safeopedia.com/definition/687/human-factors-causing-accidents> (Erişim T: 8.06.2018)

İşyerinde yaşanan her bir olayda yaşanan hata ve sorunların temel nedeninin anlaşılması için “Kök neden analizi”ni yapmak, günümüzde kullanılan sorun çözme yöntemidir. Kök neden dışındaki diğer faktörlerin ortadan kaldırılması, sonucu etkilese dahi tekrar ortaya çıkmasını önleyemez. Bu nedenle, istenmeyen bir sonucunu ortadan kaldırabilmek için onun kök nedenini bulmak ve kök nedeni ortadan kaldırmak gerekir. İş kazası nedenlerinin araştırılmasında kök neden analizinden yararlanılarak iş kazalarının temel nedenleri bulunur. Böylece olumsuz durumlar giderildiği gibi olası kazalar da önlenir.⁸

Bir iş kazasının soruşturmasının sonuçlarına sözlü veya yazılı olarak rapor hazırlanırken, nedeni "dikkatsizlik" olarak özetlemek insana cazip gelebilir. Ancak, kazanın tekrarını önlemek için gerçek nedenleri tam olarak belirlemede, ne tür davranışların yer aldığını düzeltmeye yardımcı olamaz. Bu nedenle, eğer kişinin “dikkatsiz” davranışı olayın kökeninde, büyük bir olasılıkla o kişinin işini yapmadaki isteksizliği, ilgisizliği ve bıkkınlık nedeniyle yapmadığı anlamına gelir. Diğer bir anlatımla, eğer belli bir kazanın nedeni “dikkatsizlik” olarak aranıyorsa, “dikkatsizlik” ten daha iyi bir sözcük bulunmalıdır. Bunun için iş kazasında esas kök neden aranmalıdır.

İş kazalarının kök nedenlerinin bulunması için kazaya etki edebilecek tüm faktörler araştırılmalıdır. İnsan, makine, çalışma ortamı ve yönetsel faaliyetler tüm yönleriyle incelenmeli ve kazaya etki eden faktörlerden hangisinin kazanın temel nedeni olduğu konusunda kesin bir sonuca varılmadan kazanın nedeni belirlenmemelidir. Neden olarak insan faktörünün bir etken olduğu durumlarda iş organizasyonunun çalışanın zaaflarına uygun olarak yapılıp yapılmadığı araştırılmalıdır. İnsanın hata yapabilecek bir varlık olduğu ve bu hataların tamamıyla engellenemeyeceği kabul edilmeli ve çalışma ortamı bu hataları tolere edebilecek şekilde tasarlanmalıdır.

Her bir ramak kala olay, ne kadar önemsiz olursa olsun, iş kazası gibi yönetime bildirilmelidir. Bu konuda çalışanlar teşvik edilmeli ve olayları rapor etmenin önemi sıkça veya belli periyotlarla hatırlatılmalıdır.⁹

Sonuç olarak özetlersek; işyerlerinde çalışanlarla ilgili makine ve teçhizatlara ve çalışma ortamına ilişkin (Fiziksel, kimyasal ve biyolojik) faktörler gibi çok sayıda etken varken hatta çok miktarda sayabileceğimiz insan hatası varken “İşçi **dikkat** etseydi bu iş kazası olmazdı” diyebilir miyiz? Bu soru, bir işyerinde meydana gelen her olayda kesinlikle sorgulanmalıdır. Zira, yapılan araştırmalar, yorgunluğun, uykusuzluğun, uzun çalışma saatlerinin, yapılan rutin işlerin, ruhi ve psikolojik durumların yapılan işe odaklanamama sonucu dikkat dağınıklığına neden olabileceğini göstermektedir. Dikkat dağınıklığı da iş kazasını beraberinde getirebilir. İşte bunun içindir ki, iş kazası yaşanmaması için işverenin işyerinde mesleki risklerin tümünü önlemesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü önlemi alması, bunlara ilişkin organizasyon yapması, çalışanlarına gerekli araç ve gereçleri sağlaması, işçisine görev verirken, o kişinin sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne alması, sağlık ve güvenlik önlemlerinin değişen koşullara uygun hale getirmesi ve mevcut durumu iyileştirmesi için çalışmalar yapması onun yasal görevidir. Bunlar da yetmez, işyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine uyulup uyulmadığını izlemesi denetlemesi ve işyerinde oluşan uygunsuzlukları anında gidermesi gerekmektedir. (6631 sayılı yasa, madde: 4)

Nasıl ki, bir kişiye “*şimdi parmağını keseceğim dikkat et canın acımasın!*” demek gerçeğe uygun olmadığı gibi çalışanına “**dikkatli çalışın**” demesi; işverenin yukarıda sayılan yasal görevini yerine getirmiş yani proaktif önlem almış sayılamaz ve işgüvenliği literatüründe de yer alamaz.

⁸ Ebru Kaya <http://www.isguvenligi.net> (Erişim T: 7.06.2018)

⁹ Find a better word than 'carelessness' - Reliable Plant
www.reliableplant.com/.../find-a-better-word-than-'carelessnes.